

Procuració reial d'Eivissa (1468-1470)

per Francesc Xavier Torres i Peters

La nostra primera incursió a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), allà per l'any 2006, ens donà gairebé d'immediat algunes alegries. La més gran, sens dubte, fou la troballa d'un llibret enquadernat en pergami que contenia els comptes corresponents al trienni comprès entre el primer de maig de 1467 i el darrer d'abril de 1470 de la lloctinència de procuració reial a les Pitiüses, aleshores en mans d'Antoni Marí: *Comptes Ayvica del any CCCC LXX VII*.¹ Tot d'una començarem a transcriure ajudats de l'ordinador i, acabada aquesta feina i d'altres, tornarem a Eivissa ben contents, disposats a prosseguir el treball amb el bon material resultant. No durà gaire la festa: el robatori del nostre portàtil, sumat a la nostra poca previsió de no haver-ne fet una còpia de seguretat, ens obligà a arrambar *sine die* el projecte de divulgació. Tornarem a començar de bell nou l'any passat, quan ja s'havia esvaït el disgust i ens hi vàiem amb cor. Deixant tot allò endarrere, volem oferir-vos, ara sí, un resum del document, amb dades que considerem importants per al coneixement de la nostra història del segle XV, concretament del període de transició de l'edat mitjana a la moderna, sense intenció d'entrar en la qüestió de quan acaba l'una i comença l'altra.

A la novetat de la informació s'afegeix el valor de pertànyer als dominis del rei, a saber: una tercera part de Vila, el quartó de Santa

Eulària, una quarta part *pro indiviso* de Formentera i una quarta part de les rendes salineres. Regnava llavors a Aragó el discutit Joan II de Trastàmara, *el Sense Fe*. A diferència del que passa amb les porcions dels senyors eclesiàstics, la historiografia, per manca de documentació (molt amagada o perduda?) mai no ha pogut aportar gran cosa envers els feudataris i el rendiment de les possessions pitiüses de la corona, sinó a partir de les darreries del segle XVI.² Només recentment, gràcies a les investigacions de J. Sastre, s'ha pogut conèixer quelcom del seu moviment econòmic pel que fa a la primera meitat del segle XIV.³ Animats també per la seua aportació, afegirem la nostra, més modesta, entre les quals caldrà establir algunes comparances a manera de conclusió. Com que *una orenella no fa estiu*, enriquirem el buidatge d'aquesta font amb altres de contemporànies, assenyaladament amb una estojada a l'Arxiu Històric de la Pabordia d'Eivissa, la qual, que sapiguem, no ha estat en absolut aprofitada fins ara. Ens referim a l'així anomenat *Libre de la Civilla*,⁴ tal vegada perquè tancava les cobertes de la seua primitiva enquadernació mitjançant aquesta peça. Es tracta també d'un manuscrit que reflecteix considerable activitat econòmica, aquella que afectava una porció substancial dels ingressos de la venerable comunitat de preveres de l'església parroquial de

Santa Maria: *Capbreu de totes las missas, trantanaris e anniversaris de la asglàsia de la Verve Maria da Eviza*... La seua redacció s'inicià, per manament del vicari general, el 1464, i es perllongà amb afegits i notes fins a ben entrat el segle XVI.

1. Rebudes

1.1. Delmes

Les primeres rebudes o entrades consignades per Antoni Marí, *loctinent del magnífich mossèn Ffrancesch Burguès, cavaller e procurador reyal de Mallorques, Menorcha e Eviça*, foren les provinents dels delmes del *quartó del senyor rei*. Totes les propietats rurals devien un tant per cent variable segons les diverses collites o matèries extretes d'elles: cereals (blat, ordi, etc.), oli, vi, lli, hortalissa, pega, fusta, orxella, reina; i del bestiar. Els fruits i les seues replegues s'arrendaven cada any, i eren oferits en públic encant a qui digués més. Vegem en un quadre, a la pàgina següent, els diversos compradors i les quantitats (en lliures, sous i diners) que aportaren a les arques reials per cada concepte.

S'ha de tenir en compte, però, que les extenses cavalleries territorials de Peralta⁵ i Labritja⁶ pagaven el delme i altres drets (lluisme, etc.) als seus posseïdors. També que no hi figura explícitament cap ingrés provinent de l'illa de Formentera, fet que podria estar indicant-nos o bé que les quanti-

1. Arxiu del Regne de Mallorca [ARM]. Reial Patrimoni 312. Consta de 56 folis de paper, de 30 x 20 cm, numerats amb guarismes romans; 15 dels quals completament en blanc.

2. Capbreu de censos reials (1577-1579) i la més completa Reial Capbreuació de Miquel Gaietà Soler (1797), ambdós a l'ARM. Utilitzats per diversos autors, assenyaladament per J. Marí Cardona i B. Escandell, encara no han estat objecte d'estudis sistemàtics exhaustius.

3. SASTRE MOLL, J. *L'exportació de sal i pega de les Pitiüses (1311-1343). Un llibre de les rendes del procurador reial d'Eivissa (1326-1327)*. Consell d'Eivissa, Institut d'Estudis Balearics i Caixa de Balears «Sa Nostra». Eivissa, 2010.

4. AHPE. 2.070. Podreu llegir la veu *Sivella*, *Llibre de la a l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, vol. 12.

5. MARÍ CARDONA, J. «Cavalleria de Peralta», a *Eivissa*, núm. 23 (1993), p. 10.

6. ÍDEM. «Cavalleria de Labritja», a *Eivissa*, núm. 21 (1992), p. 4.

Any	1467-1468	1468-1469	1469-1470
Cereals	Joan Tur de Joan 121.00.00	Pere Bellver 110.01.00	Bernat Palau 74.06.00
Oli, vi, lli i hortalissa	Pere Guerau 45.00.00	Joan Serra de Joan 60.00.00	Joan Serra 40.01.00
Bestiar	Arnau Tàpies 19.01.00	Bartomeu Tàpies 15.00.00	Arnau Tàpies 15.10.00
Pega, fusta, orxella i reïna	Mateu Aranyó 8.00.00	Guillem Arbona 10.00.00	Joan Serra de Fcesc. 10.00.00
Total	193.01.00	195.01.00	139.17.00

tats eren tan poques que directament s'afegien a les d'Eivissa, o bé que en aquestes altures de segle ja s'havia consumat el *despoblament*. Si així fos, no devia fer gaires anys, perquè al *Llibre de la Sivella* trobam encara capbreuats dos aniversaris instituïts per Guillem Escuder (pareix que al segle XIV) que havien de ser celebrats pel *rector de Formentera* a la seua capella; i altres tants a celebrar a Santa Maria sobre béns d'habitadors d'aqueixa illa: Bernat Guàrdia i en Planells.⁷

1.2. Censals

Des del seu establiment, la majoria de propietats urbanes i algunes de rurals devien un cànon emfitèutic anual en espècie o diners. Generalment, com es comprova al manuscrit, sempre es satisfieia en pecúnia, perquè així ho havia establert temps endarrere el rei Jaume II de Mallorca.⁸ Antoni Marí ens deixà una llista completa dels censataris: *Capbreu de tots los censals, los quals lo senyor rey reheb cascun any en la ylla e vila de Eviça, los quals se fan en la festa de Nadal*; llista copiada del *Libre de la procu-ració reyal*. En

ella figuren, agru-pats per sectors, els propietaris (l'anterior i actual), la descripció succinta de l'immoble i la quantitat fixa a pagar *en la festa de Nadal*.

a) Vila. S'hi consignen en suma 59 propietats, algunes incloent més d'un concepte, a saber: 15 albergs, 36 cases, 1 torre (de Guillem Roig), 2 forns (de Joan Boscà i Domingo Duran), 1 cuina, 3 botigues, 2 cambres, 1 obrador, 1 celler. La botiga de P. Martí era a la *plaça del Peix* i la del notari Gregori Serra era l'*Es-corxador de la terra*.

b) El Rabat. Cal recordar que una part del Rabat pertanyent a domini reial no pagava directament al monarca, sinó que devia els drets al propietari de la cavalleria de Labritja.⁹ Hi apareixen 35 propietats, algunes també amb més d'un concepte: 29 cases, l'*Hostal*, 8 cuines, 2 botigues, 2 obradors, 1 hort.

c) Les botigues de Mar. L'avui i des del segle XVI anomenada Marina, a la vora del port, ja figura llavors com a centre comercial de la població i de l'illa. De la importància d'aquest barri, on s'ubicava la Drassana, dona fe l'existència certa de l'església de Sant Elm ja el

1470.¹⁰ S'hi compten 19 botigues, una d'elles amb hort.

d) Fora Vila. Trobam 11 immobles subjectes a cens: 1 camp, 2 alqueries (la d'Antoni Escandell i la de Balàfia, en cap de Bernat Nicolau), 2 meitats de *prat e crestallar*, entenem *feixes* (en mans de Pere i Jordi Andreu, respectivament), 2 molins de vent (el d'Antoni Guerau i un començat a construir, de Francesc Guerau), 2 illots (l'Espardell, de Tomàs Castelló; i Tagomago, d'Antelm Sala), el fossar dels jueus (pel qual pagava dos sous Mardufai), i els horts de Francesc Guerau.

e) Molins de Santa Eulària. Als darrers fulls del capbreu de censos que clou el llibre de la procuració reial s'escrigueren *Los censos dels molins de Sancta Eulària*, concretament dels quatre sota domini de la corona. Per les càrregues que suporten es comprèn que n'hi havia de més grans i productius i de més petits.

– Molí de Joan Arabí, dels seus companys i de Mateu Aranyó, *per la mitat*. Pagava 13 quintars de farina, dos terços d'ordi i un de blat. Per la quantitat del cens ha de correspondre al molí que el 1326 pertanyia als hereus d'en Coma.¹¹

7. AHPE 2.070, f. 52r i 153r.

8. SASTRE MOLL, J., *op. cit.*, p. 41.

9. MARÍ CARDONA, J. «Cavalleria de Labritja», p. 4.

10. TORRES PETERS, F. X. «Aproximació a l'origen de l'església de Sant Jordi del quartó de les Salines i d'altres temples pitiusos» a *Fites*, núm. 5 (2005), p. 37.

11. SASTRE MOLL, J., *op. cit.*, p. 117.

– Molí d'Antoni Palerm. Pagava 7 quintars de farina, dos terços d'ordi i un de blat. Aquest seria en 1326 el molí de na Sunyera.¹²

– Molí d'Arnau Serra. Pagava 5 quintars de farina, dos terços d'ordi i un de blat. A més a més, segons el *Llibre de la Sivella*, estava obligat a pagar 40 misses cada any a la parròquia de Santa Maria, a celebrar en el mes de juny. Sembla que aquesta càrrega se'ls traspassà quan el compraren a Bartomeu Vileta el 15 d'abril de 1434, encara que tal vegada venia de més endarrere, perquè els sufragis eren per ànima de la dona Bartomeua, muller de Bernat Manresa. En data posterior desconeguda succeïren a Arnau Serra, per herència, Llorenç Serra, primer, i més endavant Antoni Palerm, Joan Palerm i Andreu Sala.¹³ D'altra banda, sembla que també havia de pagar 50 sous per altres tantes misses instituïdes per Bernat Marí, prohóm.¹⁴ Segurament aquest és el molí que posseïa Bernat Riera en 1326.¹⁵

– Molí de Lluc Boter. Pagava 2 quintars de farina, un de blat i un d'ordi. Tot i observar-se una reducció de més de la meitat en el cens, ha de correspondre al molí que en 1326 era de Jaume Serra i Bernat des Tur.¹⁶

La suma de tots els ingressos, sempre els mateixos, provinents dels cent vint-i-vuit immobles, era de trenta-tres lliures.

1.3. Lluïsmes

El primer paràgraf del llibre de comptes que ens ocupa el dedica Antoni Marí a descriure l'impost del lluïsmes i les seues particularitats a l'illa.¹⁷ Aquesta taxa es paga-

Any	1467-1468	1468-1469	1469-1470
Nombre de vendes	8	7	0
Lluïsmes	40.06.10	30.00.00	0

va al senyor eminent, en aquest cas el rei, cada vegada que es venia una propietat. Serien els avui encara anomenats *drets reals*. A les Pitiüses gaudia de franquesa i privilegi atorgats a la Universitat pels tres senyors, amb la intenció de potenciar el poblament. En bona llei, les vendes i alienacions dins Vila devien de cada quinze un, l'anomenat quinzè; les de la campanya el trentè. *Emperò lo senyor rey en la sua partida e porció de fora la vila, per privilegi atorgat* havia concedit que les hisendes de la paguesia no pagassen res, a excepció de les més lucratives, a saber: la possessió de Balàfia¹⁸ i els molins. Sens dubte es tractava de mesures de gràcia per afavorir l'ocupació i producció de la terra, mesures que encara havien ampliat el favor *de tant temps ençà que memòria de hòmens no és al contrari*, passant a demanar a Vila el vintè i fora de quaranta un. Només hi havia una excepció. Si es feia la venda *per força de Cort o per mort* de l'amo pagaven el quinzè i el trentè, respectivament, *sens haver alguna gràcia*.

Com podreu comparar al quadre, els ingressos a les arques reials per aquest concepte eren molt desiguals, depenent de l'any i el valor dels immobles. Així, el primer exercici es verificaren vuit

vendes; el segon, set; i el tercer, cap ni una.

1.4. Quint reial

De les captures i aventures de mar el rei gaudia de l'anomenat *quint* o cinquena part. Només el cobrà en un exercici, el de 1467-1468, concretament del patró d'una *barqueta armada en València* anomenat Ferrando. Aquest havia captivat *hun moro vell* i l'havia portat a vendre a Eivissa, on sortí *per preu de trenta lliures en públich encant*. Els altres anys no hi hagué entrada per aquest concepte.

1.5. Taula de la Sal

Amb diferència, la major font d'ingressos dels senyors eminents sempre fou la provinent de la venda de sal. Segons els comptes d'Antoni Marí, el rei havia de rebre de la Universitat 20 diners per cada modi exportat. Solien cobrarse en dues vegades. Aquests rèdits permetien satisfer, com veurem més endavant, deutes (morals o materials) amb diverses persones. Dels anys que ens ocupen, només s'ha conservat a l'Arxiu Històric Municipal d'Eivissa el llibre de l'Escrivà de la Sal que comprèn bàsicament l'ofici de Macià Francolí, del primer de novembre de 1468 fins al mateix dia del 1469.¹⁹ Aleshores els

12. IBÍDEM, p. 116.

13. AHPE 2.070, f. 29r.

14. Ídem, f. 124r.

15. SASTRE MOLL, J., *op. cit.*, p. 116.

16. IBÍDEM, p. 115.

17. El trobareu transcrit íntegrament a: TORRES PETERS, F. X. (2011). *El capbreu dels arquebisbes de Tarragona Gonçal Ferrandis d'Híxar i el cardenal Domènec Ram (1433-1437)*. Consell d'Eivissa: Obra Social «Sa Nostra». Eivissa, p. 26, nota 4.

18. Aquesta possessió també havia de fer front en 1464 a censos particulars, concretament a dos aniversaris en el mes d'abril a l'església parroquial, instituïts pels hereus d'en Guasc, el prohóm, a saber l'un per Pere Guasc i l'altre per Ramon Guasc. Amb aquest càrrec la comprà Bernat Nicolau. Cada aniversari importava la quantitat de 16 sous 8 diners (AHPE 2.070, f. 177r).

19. AHME. Escrivà de la Sal 1469. Del segle XV també es troben els llibres corresponents als anys 1473 i 1483.

<i>Any</i>	<i>1467-1468</i>	<i>1468-1469</i>	<i>1469-1470</i>
Escrivans de la Sal	Pere Dionís Macià Francolí	Macià Francolí Ramon Orvai	Ramon Orvai Bartomeu Clapers
Modis de sal venuda	10.869 m. 1 q.	15.372 m. 3 q.	10.633 m. 1 q.
Líquid	905.16.05	1281.01.03	881.03.01

càrrecs es renovaven de sis en sis mesos, el primer de maig i el primer de novembre, per la qual cosa en un mateix any es troben dos escrivans pagant a la procuració.

1.6. Altres

De vegades hi havia ingressos imprevistos. Així succeí en el segon exercici, quan una nau gallega, patronejada pel biscaí Sanxo de Somado,²⁰ arribà al port obligada per un temporal i se li confiscà tota la càrrega per anar destinada a enemics. Una petita part de la mercaderia s'hagué de vendre tot d'una, perquè descarregant-la es trenquen dos barrils amb quinze quintars de tonyina *bada* (la part del tronc) en salaó. Joan Abri, cònsol de venecians, se'ls quedà al preu de trenta sous per quintar, muntant el total a vint-i-dues lliures deu sous.

2. Dates

2.1. Lloctinent de governació

La primera despesa consignada sempre és la del salari del governador, aleshores el donzell Bernat Joan Salvà.²¹ Per *lo seu salari del banch e per lo sou de dos rossins* cobrava en dues vegades, encara que hauria d'haver estat en tres, cada quatre mesos, perquè es dividia el muntant en *terces*: sumades totes li corresponien cent-cinquanta lliures. Com veurem més avall,

Quadre amb les
despeses fixes
ordinàries anuals a
càrrec de la
lloctinència reial a
Eivissa (1468-1470)

<i>Governador i dos cavalls armats</i>	150.00.00
<i>Guaites al Castell</i>	36.00.00
<i>Paborde</i>	15.12.06
<i>Obra del Castell</i>	37.10.00
<i>Procurador reial</i>	50.00.00
<i>Procurador fiscal</i>	10.00.00
<i>Morro-de-vaques (botxi)</i>	2.00.00
<i>Seny del lladre</i>	2.00.00
<i>Corredor</i>	2.00.00
<i>Notari</i>	10.00.00
<i>Missions menudes</i>	10.00.00
<i>Total</i>	225.02.06

també rebia una quantitat per les guaites que feia el seu escuder al Castell. El fet que el governador mantengués dos cavalls ens fa pensar que aquests correspondrien a dues de les quatre cavalleries que el rei estava obligat a tenir per defensa de l'illa. Les altres dues corrien a càrrec dels particulars propietaris de les cavalleries territorials de Peralta i Labritja, respectivament.

2.2. Guaites

Com queda dit, el governador rebia per les guaites que feia al Castell en Palou, el seu escuder, certa quantitat, concretament divuit lliures l'any. A més a més, Pere Vidal cobrava per semblant feina altres tantes lliures, per la qual cosa el total de la vigilància muntava trenta-sis lliures. Les guaites, talaies, escoltes i desco-

bertes en altres llocs de les illes eren a compte de la Universitat.

2.3. Església

Des de la seua erecció el 15 de setembre de 1235, el rector (*paborde*) de la parròquia de Santa Maria d'Eivissa havia de rebre anualment un estipendi dels tres senyors: dos-cents cinquanta besants d'argent, de les rendes de les Salines, per tal de poder sustentar tres hebdomadaris (*domers*) que celebrassen missa per torn setmanal, un capellà que celebràs diàriament en sufragi dels morts en la conquesta, i mantenir enceses dia i nit tres llànties davant l'altar de la Mare de Déu.²² A la corona li pertocava aportar quinze lliures dotze sous i sis diners, igual quantitat que el paborde de la seu de Tarragona i una lliura menys que l'arquebisbe.²³ Els sous foren entre-

20. Aquest mateix patró apareix qualificat com a castellà per l'escrivà de la sal, quan carregà 345 modis de sal a la seua nau el 17 de març de 1469.

21. Al llistat que ens ofereix l'*Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera* (vol. 7, p. 22) es diu que aquest lloctinent de la governació començà a regir-la en 1474. De fet, però, fou nomenat a Tortosa pel rei Joan II el 19 d'agost de 1466, en substitució d'Arnau Guillem de Cervelló, baró de la Llacuna (Arxiu del Castell de Vilassar de Dalt, 37-2-03 (A-4). En aquest arxiu es conserven damunt una vintena de pergamins amb relació amb Eivissa).

22. MACABICH, I. (1966). *Historia de Ibiza*. Editorial Daedalus: Palma de Mallorca, vol. I, p. 271-272.

El bosc produïa fusta, reïna, pega i calç. En la imatge, una panoràmica des del puig de sa Torreta (Fotografia: Esperança Escandell).

gats a l'aleshores paborde, Guillem Valls. No hi havia, contràriament al que s'ha suggerit, cap benifet instituït de patronat reial.²⁴

2.4. Castell

Un altre apartat del llibre de comptes recull petites despeses envers l'obra del Castell, sempre relacionades amb allò que nosaltres anomenaríem manteniment, a càrrec de guixers (Pere Pisà i Miquel Vilaplana), picapedrer (Antoni Guàrdia) i fuster (Mateu Llagostera). Encara que cada any les feïnes, els jornals i les quantitats no eren els mateixos, la suma total sempre coincidïa: trenta-set lliures deu sous. Només el primer exercici es comptabilitza una despesa més, abonada directament al procurador fiscal junt al seu salari: *paguí nou sous per adobar les tanquades de les presons del Castell*. En bona llei aquesta intervenció de manyà s'hauria d'haver anotat a l'apartat de *missions menudes*, com veurem.

2.5. Lloctinent de procurador

El salari assignat a Antoni Marí, lloctinent de la procuració reial d'Eivissa, era de cinquanta lliures anuals.

2.6. Procurador fiscal

La paga del regent de procuració fiscal muntava a deu lliures cada any. El primer exercici només cobrà una terça per ocupar el càrrec Macià Misser, el qual morí i deixà pas a Alfonso de Mula.

2.7. Morro-de-vaques

Amb aquest curiós nom era conegut el botxí, la identitat del qual no se'ns facilita. Pel seu ofici rebia dues lliures anuals. Ara i en tant, feïna, en tenia. Quan s'havia d'executar una justícia, generalment penjant el reu al puig de les Forques, l'encarregat de l'organització era el cap de guaita: Alfonso Sanxis el primer any i Martí Romeu els dos restants. Les víctimes de la pena capital, pel que es pot veure, solien ser captius o forasters.

2.8. Seny del lladre

Les portelles de les murades de la vila es tancaven cada vespre en començar a embrunir i no s'obrien fins l'endemà, quan sonava la trompeta de l'alba. Per avisar amb antelació la gent que encara quedava fora es tocava el seny (campana) anomenat *del lladre*. L'encarregat del toc de queda en el primer exercici fou Jordi Aldomar, mentre que Valentí Ermengol en fou els dos següents. Rebien per aquest servei dues lliures cada any.

2.9. Corredor

La manera de fer pública una notícia, fins a l'arribada dels moderns mitjans de comunicació, eren les crides als llocs acostumats de la vila a càrrec del corredor, aleshores Joan Morro. Els seus serveis es requerien per fer saber que sortia a subhasta la recollida dels delmes i per subhastar-los al millor postor. Cobrava també dues lliures.

2.10. Notari

Qualsevol transacció econòmica envers els comptes reials havia de ser testimoniada pel notari públic o escrivà de la Cort Reial de la Governació, aleshores Ramon Morató, també notari de les escriptures de l'arquebisbe. Per fer àpoques, albarans, escriptures i altres papers rebia deu lliures anuals.

Any	1467-1468	1468-1469	1469-1470
Executats	Un captiu negre de Guillem Valls	Antoni Niçard, Mafomet, setmaner, que fou de Pere Balansat	Elvira, siciliana

23. TORRES PETERS, F. X. *El capbreu dels arquebisbes...*, p. 29.

24. SASTRE MOLL, J., *op. cit.*, p. 65.

La major font d'ingressos dels senyors eminents sempre fou la venda de la sal (Fotografia: Josep Bonet Roig 'Llogat').

2.11. Missions menudes i altres

Sota aquest concepte englobava el comptable les despeses de les quals no s'havia fet època i que, per tant, no podien justificar-se més que globalment per certificació del notari: tramesa de missatgers per citar els batles quarterners, teia per alimares (foguerons) al Castell, panys i claus e altres moltes menudaries.

L'exercici 1468-1469 es consignava encara una altra despesa, quinze sous, per la presó d'un homònim del procurador, Antoni Marí, *lo qual stigué en la presó per molt temps per manament del governador per interessos del senyor rey, per quant aquell és rebel·le...*

Per acabar i cloure, el darrer any el dit procurador féu *egualament* dels comptes afegint una despesa no petita, vuitanta-vuit lliures dotze sous un dinar.

2.12. Casos particulars

Aquest capítol era el que més gravava la hisenda reial, sobretot alguns anys. El monarca afavoria certes persones agraint els seus serveis a la corona o simplement liquidava deutes aprofitant els excel·lents rèdits de les Salines. No

entrarem en detall a explicar cada cas, perquè gairebé l'assumpte mereixeria un article a part,²⁵ ans ens limitarem a donar succinta relació dels esdevenguts en el trienni tractat.

Així, en primer lloc, *per provisió real* el barceloní Francesc Burguès de Sant Climent rebia en 1468 cinquanta lliures de Barcelona (68 lliures 18 sous i tres diners en moneda local) d'un censal.

A Antoni de Sigino, per mor dels perjudicis causats en haver-li retengut els oficials reials una nau a Mallorca, de la qual ell era l'amo de la meitat, se li assignaren des de Tortosa el 27 d'agost de 1466 mil modis de sal, a cobrar en dos anys, a saber: cinc-cents en 1467 i altres tants en 1468. De fet els rebé el 1468 i el 1469, per valor total de mil cinquanta lliures.

Una altra dada important, la qual proporcionà després grans beneficis a l'erari reial, fou l'ocasionada per *lo fet de les tonyines*. Els primers dies de gener de 1468, el patró biscaí Sanxo de Somado menava en una nau gallega un carregament de mercaderies destinades a enemics, sense que se'ns precisés de qui es tractaven (catalans re-

voltats?). Tengué la mala fortuna de topar amb un temporal que li rompé l'arbre, la xàrcia i altres arreus, i l'obligà a atracar al port d'Eivissa. En témer-se, el governador la retengué, avalat més endavant per ordre del rei, el qual manà que la càrrega fos tramesa a València perquè el batle general d'aquell regne se'n fes càrrec. El patró protestà, tot apel·lant a les lleis del Consolat de Mar, pels perjudicis que se li causaven, reclamà i demanà judici entre ell i el procurador. El governador, el donzell Bernat Joan Salvà, hagué d'accedir a la súplica. Nomenà estimadors per taxar les mercaderies i les despeses vàries i personalment formà jurat juntament amb tres prohòmens: Pere Nicolau, Berenguer Bellver i Guillem Valls. Aquests revisaren tota la documentació (noliejament, testimonials, lletres i albarans), oïren les parts i es pronunciaren, determinant en una llarga llista responsabilitats i quantitats a pagar per uns i altres. Per rescabalar-se dels nolis, reparació de l'arbre, etc. al patró li correspongueren netes sis-centes vuitanta-dues lliures deu sous de Mallorques. A Pere Joan i Bernat Calafat, *venders* de les sis barques *qui carreguen la sal e descarreguen les mercaderies*, nou lliures set sous; al bastaix Antoni Cassim i els seus companys, nou lliures dos sous dos diners; al lloguer de quatre barques més, sis lliures quatre sous; i al lloguer de les botigues per guardar els béns confiscats, quinze lliures. L'afer fou completament liquidat el 17 de març de 1469. Tal vegada algun dia sabrem, mitjançant alguns papers vells valencians, quins beneficis proporcionà al rei aquell important decomís. Vejam, mentrestant, quina era la càrrega estibada al vaixell d'en Somado: tres-cents seixanta-dos barrils o carretells de tonyina, entre grans i petits (1447 quintars i 53 lliures, pes de Gènova); vuitanta-una saques de llana (244 quin-

25. Els folis 31 a 42 contenen trasllat complit de tots els documents (cartes i privilegis reials, cartes del governador de Mallorca i d'altres funcionaris, etc., escrits ara en català ara en llatí) envers aquestes qüestions.

tars); cinquanta-vuit costals d'orxella (cent cinquanta-quatre quintars); dos costals de grana i dos de pols de grana (10 quintars); dos costals de goma (7 quintars 1 rova); vuit costals de ciurons (40 quintars); ferro i robes sense especificar.

Un altre cas fou el de Miquel de Pacs, cavaller de Mallorca, el qual rebé dos-centes lliures de pensió en agraïment pels bons serveis prestats al Principat en la guerra civil catalana. Fou el 3 de juny de 1469, mitjançant procurador.

També Galcerà Durall, fill i hereu de Pere Durall, ciutadà de Barcelona, reclamà cinc pagaments, de trenta lliures barcelonines cadascun, sobre les rendes reials de Menorca i Eivissa, en virtut d'un censal de pensió anual atorgat a son pare. Rebé per això el 6 de juliol de 1470 dos-centes lliures; i altres quaranta el 20 de juliol de 1470, a raó de quaranta lliures mallorquines per pensió.

Finalment, Antoni Marí hagué de posar el 10 de juny de 1470 cinc-centes lliures en els cofres de la tresoreria reial *per virtut de certes pensions e letres closes per lo plat del senyor rey*.

3. A manera de conclusió

Quant a les rebudes, en primer lloc salta a la vista un augment considerable de la producció o exportació de sal, fins al punt de veure's quasi duplicada en menys de cent cinquanta anys: passà de 6.532 modis 3 quarts en 1326 a una mitjana d'uns 12.292 modis en el període estudiat. De tota manera faria falta una anàlisi damunt, si no més, algunes quantitats entremig d'ambdues dates extremes per poder concloure que el creixement fou una constant i no fruit puntual de la bona conjuntura.

Als delmes no s'aprecien grans diferències. El total d'allò replegat, si feim la mitjana del trienni (176 lliures), és quelcom superior als ingressos del 1326 (172 lliures i busca), però s'ha de tenir en compte que les col·lites podien ser molt desiguals, se-

Any	1467-1468	1468-1469	1469-1470
Rebudes	1173.14.03	1561.12.03	1058.19.01
Dades	396.16.11	1651.00.08	1905.04.07
Saldo	+776.17.04	-89.08.05	-846.05.06

Resum de les rebudes i dates de la lloctinència de procuració reial a Eivissa (1467-1470).

gons les pluges, etc. En general, idò, no s'observa ni minva ni creixement de les rendes agropecuàries.

Crida molt l'atenció la qüestió dels censos. Si en 1326 les 63 propietats havien de pagar un total de 31 lliures 17 sous 3 diners, en els anys 1467 a 1469 els 128 immobles sumaven no més de 33 lliures d'impost. És a dir, havent-se duplicat el nombre de censataris, aquests pràcticament aportaven la mateixa renda al rei. Siga com vulga, cal veure aquí una important reducció de la pressió fiscal. On, en números absoluts, no s'experimenta ni pujada ni davallada del cens és en els quatre molins d'aigua de Santa Eulària.

Menys significatives, per la variabilitat de les compravendes d'un any a l'altre, són les dades dels lluïsmes. Això no obstant, també s'observa una clara disminució gràcies a la taxa: si en 1326 es cobrava el quinze a Vila i el trenta a fora (a Formentera), en 1467 ja s'havia rebaixat al vintè a Vila i res a fora. D'on pensam que no pot mantenir-se en tot la conclusió de B. Escandell quan afirma que la senyoria aplicà una fiscalitat in-sensible a la gravetat de la conjuntura històrica.²⁶ D'altra banda, cal destacar que en 1326 encara es fe-ren dos novells establiments, mentre que en el trienni que ens ocupa no se'n verificà cap ni un.

Finalment, podem veure a l'apartat de rebudes com alguns ingressos més, manifestats en 1326, desapareixen del tot dels comptes quaranta anys després: bans i justícies, *deens*, lleudes i estada i eixida de sarraïns.

Quant a les dades, pot predicar-se semblantment: algunes de les importants al primer terç del segle XIV són desconegudes a la segona meitat del XV, tals com els viatges dels governadors, del procurador i dels correus, la custòdia i manutenció de captius. En canvi, algunes despeses poc rellevants o inexistents en el primer cas són prou més grans en el segon: obra del Castell, pensions i censals, etc. Aquestes darreres descompensen els comptes fins al punt de provocar un saldo negatiu d'unes 159 lliures. Suposam que s'aclariria amb els comptes de l'any següent.

On sens dubte s'observa un increment notable és en el nombre de funcionaris i en llurs retribucions. Si en 1326 sumaven 154 lliures 7 sous 9 diners, en 1467 estaven per damunt de les 225 lliures. D'aquesta manera, el lloctinent de governació gaudia d'una puja de 15 lliures (segurament per als dos cavalls armats); els guaites es doblaren i guanyaren quasi vuit lliures més per hom; mentre que el fiscal romania igual, amb 10. No podem comparar el sou del procurador per manca de les dades primeres. S'afegiren a més a més fixos a la plantilla el notari, el campaner, el corredor i el botxí. L'assignació a l'església parroquial es mantengué idèntica.

Resulta evident, per acabar, que la corona, baldament posseís la part més petita de les fonts de riquesa de les Pitiüses, una volta complides les seues obligacions envers els seus vassalls, encara treia bon rèdit d'elles. ■

26. ESCANDELL BONET, B. (1995). *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón. Tomo II. (Siglos XIV-XVI)*. Lleonard Muntaner Editor: Palma de Mallorca, p. 68-69 i 78-79.